

מחשבת ישראל

(לבתי ספר כלליים)

הוראות

א. משך הבחינה: שעותיים.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה חלקים.

שימו לב: יש לענות רק על החלק שלמדתם: על חלק א או על חלק ב או על חלק ג.

חלק א (עמ' 2-5) – "שמונה פרקים לרמב"ם"

פרק ראשון – (34x1) – 34 נקודות

פרק שני – (22x3) – 66 נקודות

סך הכול – 100 נקודות

חלק ב (עמ' 6-9) – "את שאהבה נפשי" – אהבה וזוגיות במחשבת ישראל

פרק ראשון – (34x1) – 34 נקודות

פרק שני – (22x3) – 66 נקודות

סך הכול – 100 נקודות

חלק ג (עמ' 10-14) – "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק ראשון – (34x1) – 34 נקודות

פרק שני – (22x3) – 66 נקודות

סך הכול – 100 נקודות

ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.

ד. הוראות מיוחדות: (1) יש לקרוא את כל סעיפי השאלה בטרם תשיבו עליה. יש להתרכז במה שנדרש בכל סעיף.

(2) יש להקפיד להסביר ולבסס כהלכה את תשובותיכם.

(3) יש לשים לב לכתב, לכתוב ולפסוק.

יש לכתוב במחברת הבחינה בלבד. יש לרשום "טיוטה" בראש כל עמוד המשמש טיוטה.
כתיבת טיוטה בדפים שאינם במחברת הבחינה עלולה לגרום לפסילת הבחינה.

השאלות בשאלון זה מנוסחות בלשון רבים, אף על פי כן על כל תלמידה וכל תלמיד להשיב עליהן באופן אישי.

בהצלחה!

השאלות

חלק א: "שמונה פרקים לרמב"ם"

פרק ראשון (34 נקודות)

ענו על אחת מן השאלות 1-2.

בשאלה שבחרתם ענו על שלושה מן הסעיפים א-ד (לכל סעיף $1\frac{1}{3}$ נקודות; סך הכול – 34 נקודות).

1. על תכלית האדם ושלמותו (הפרק החמישי)

עיינו בקטעי המקור שלפניכם, וענו על סעיפי השאלה שאחריהם.

קטע א שמונה פרקים, הפרק החמישי, פסקה א

ראוי לאדם להשתמש בכל כוחות נפשו בהתאם לדעת. עליו לשים לנגד עיניו מטרה אחת והיא להשיג את אלוהים [...] כפי יכולת האדם כלומר, לדעת אותו. עליו לגרום לכל מעשיו, תנועותיו ומנוחותיו ולכל אמירותיו, שיביאו לידי מטרה זאת, עד שלא יהיה במעשיו [...] מעשה אשר לא יביא למטרה זאת.

קטע ב מורה נבוכים חלק ג, פרק נד

הפילוסופים הקדומים והמאוחרים הבהירו שהשלמות המצויות לאדם הן ארבעה מינים. הראשון שבהם, והוא הפחות שבהם [...] הוא שלמות הקניין [...] זאת היא שלמות שאין בינה ובין אותו אדם מגע כלל. אין היא אלא יחס כלשהו, שרוב ההנאה ממנו היא דמיון [...] המין השני קשור יותר מהראשון בעצמותו של הפרט, והוא שלמות מבנה גופו והופעתו [...] גם מין זה של שלמות אין להציב כתכלית, מפני שהיא שלמות גופנית ואין היא לאדם באשר הוא אדם, אלא באשר הוא בעל חיים [...] המין השלישי הוא [...] שלמות מעלות האופי [...] מין זה של שלמות אף הוא רק הכנה לזולתו, ואינו תכלית בפני עצמה, מפני שענייני המוסר כולם אינם נוגעים אלא למה שבין אדם לחברו. המין הרביעי הוא השלמות האנושית האמיתית והיא השגת המעלות השכליות, כלומר, תפישת מושכלות המלמדים דעות אמיתיות במטפיזיקה. זאת היא התכלית האחרונה והיא המביאה את האדם לידי שלמות אמיתית [...] והיא מעניקה לאדם את הקיום הנצחי.

ענו על שלושה מן הסעיפים א-ד.

א. על פי קטע א, הסבירו בלשונכם מהי המטרה שהאדם צריך להשיג, ומה עליו לעשות כדי להשיג מטרה זו.

ב. בקטע ב, הרמב"ם מתאר ארבע שלמויות שהאדם יכול להשיג.

(1) הסבירו כל אחת מארבע השלמויות.

(2) הסבירו ונמקו את סדר החשיבות של ארבע השלמויות.

ג. קראו את הקטע שלפניכם, וענו על השאלות שאחריהן.

"[...] החשוב הוא למצוא אמת שתהיה אמת עבורי, למצוא את הרעיון אשר למענו ארצה לחיות ולמות.

מה יועיל לי לשם כך, אם אמצא אמת אשר נקראת 'אמת אובייקטיבית' [אמת שלא תלויה בדעתי, עובדה מוחלטת] [...] מה שחסר לי הוא לחיות חיים אנושיים שלמים, לבסס את פיתוח רעיונותיי על משהו שקשור לשורשים העמוקים ביותר של קיומי".

(מעובד על פי דברי הפילוסוף הדני סרן קירקגור)

(1) הסבירו את ההבדל בין הגישה של הרמב"ם בקטע א ובין הגישה של סרן קירקגור.

(2) בחרו באחת מן הגישות וכתבו טיעון המבקר אותה.

ד. מניסיונכם, האם בית הספר עוזר לתלמידים להשיג את השלמות השנייה ואת השלמות השלישית המוזכרות בקטע ב?

נמקו והדגימו את תשובתכם.

2.

על הנבואה (הפרק השביעי)

עיינו בקטעי המקור שלפניכם, וענו על סעיפי השאלה שאחריהם.

קטע א שמונה פרקים, הפרק השביעי, פסקה ג

דע ששום נביא אינו מתנבא אלא לאחר שתימצאנה לו המעלות השכליות כולן ורוב מעלות האופי והחשובות ביותר. זה מה שאמרו [חז"ל]: "אין הנבואה שורה אלא על חכם, גיבור ועשיר". חכם כולל בלי ספק את המעלות השכליות. עשיר הוא ממעלות האופי, כלומר ההסתפקות במועט [...] זה הוא שאמרו [חז"ל] בהגדרת העשיר: "איזה הוא עשיר? השמח בחלקו" [...] גיבור אף הוא ממעלות האופי, כוונתי שהוא מפעיל את כוחותיו בהתאם לשיקול הדעת [...] זה שהם [חז"ל] אמרו: "איזה הוא גיבור? הכובש את יצרו".

קטע ב שמונה פרקים, הפרק השביעי, פסקה א

מופיע הרבה במדרשות ובהגדות ומעט בתלמוד שהיו נביאים שראו את אלוהים מאחורי מחיצות רבות, ואחרים ראוהו מאחורי מחיצות מועטות, לפי מידת קרבתם אל אלוהים ורוממות דרגתם בנבואה, עד שאמרו שמשם רבו ראה את אלוהים מאחורי מחיצה אחת מלוטשת, כלומר, שקופה. זה הוא דברם: "הסתכל באֶסְפָּקֶלְיָא המאירה עיניים", אספקלריא הוא שם לראי העשוי מגוף שקוף.

ענו על שלושה מן הסעיפים א–ד.

- א. על פי קטע א, הסבירו בלשונכם מה הם שני התנאים הנדרשים לנבואה, ובאיזו מידה הנביא נדרש לעמוד בכל אחד מהם. הסבירו כיצד הרמב"ם מוכיח את דבריו מדברי חז"ל.
- ב. על פי קטע ב, מה משפיע על דרגת (איכות) הנבואה? הסבירו את המשל והנמשל שהרמב"ם מביא כדי להמחיש את דבריו.
- ג. לפניכם קטע מדבריו של הרב אברהם יהושע השל, פילוסוף בן המאה ה-20. קראו אותו, וענו על השאלה שאחרי.
- "ההתנבאות היא חוויה של מעשה אלוהי. [...] את הנביא מאפיין הניסיון לנוס מפני חווייה זו. לעולם אין הוא שמח מחזונו הנבואי כאדם ששמח להשיג מטרה נכספת. [...] אלוהים הוא המחפש את האדם, הוא המתאמץ להשיגו והוא הקורא אותו אליו [...] לא היה עולה בכוחו של האדם לדעת את אלוהים לולא ביקש אלוהים את קרבת האדם [...] לחוות התגלות פירושו לראות כיצד אלוהים נושא פניו אל האדם."
- (*"אלוהים מבקש את האדם"*, עמ' 158–159)

הסבירו שני הבדלים בין התפיסה של הרמב"ם ובין התפיסה של הרב השל: הבדל אחד בנוגע לתפקיד האדם, והבדל אחד בנוגע לתפקידו של אלוהים ביצירת חוויית הנבואה.

- ד. על פי הרמב"ם, דמות הנביא מציגה אידיאל שהאדם צריך לשאוף אליו. באידיאל זה נכללות מעלות מסוגים שונים הרלוונטיות גם לאדם בימינו.

מניסיונכם, האם בית הספר מסייע לתלמידים להשיג מעלות אלה? נמקו והדגימו את תשובתכם.

פרק שני (66 נקודות)

ענו על שלוש מן השאלות 3–7 (לכל שאלה – 22 נקודות).

3. על כוחות הנפש (הפרק הראשון והפרק השני)

א. הרמב"ם כותב: "לפיכך אומר שחלקי הנפש הם חמישה: המזין, החש, המדמה, השואף והשכלי".

(1) הסבירו את התפקיד של כל אחד מחלקי הנפש האלה: המזין, החש, המדמה, השואף.

(2) הסבירו מהי חשיבותו של החלק השכלי בנפש האדם, ומדוע הוא מכונה "צורתה של הנפש".

(11 נקודות)

ב. הסבירו אילו מחלקי הנפש אחראים לקיום מצוות ועבירות, ואילו אינם אחראים לכך. הסבירו את ההתלבטות בנוגע לחלק

השכלי בעניין זה. (11 נקודות)

4. בריאות הנפש (הפרק השלישי)

א. בפרק השלישי הרמב"ם משווה בין בריאות וחולי של הגוף לבריאות וחולי של הנפש.

הסבירו נקודת דמיון אחת והבדל אחד בין הבריאות והחולי של הגוף ובין הבריאות והחולי של הנפש. (11 נקודות)

ב. הפילוסוף פרידריך ניטשה טען כי האדם זקוק לנפש חולה לא פחות מלנפש בריאה.

(1) הסבירו את הטענה של ניטשה.

(2) האם אתם מסכימים עם טענה זו? נמקו את תשובתכם.

(11 נקודות)

5. תפקיד המצוות (הפרק הרביעי)

א. (1) על פי הרמב"ם, מהו התפקיד של מצוות התורה?

(2) הדגימו את ההסבר של הרמב"ם בנוגע לתפקיד המצוות באמצעות שתיים מן המצוות האלה:

מצוות הצדקה, "לא תקם ולא תטור", איסור מאכלות אסורים, איסור בעילת אסורות, מצוות "והדרת פני זקן".

(11 נקודות)

ב. לדברי עומר, תלמיד בן 17, הוא אינו מאמין באלוהים ואינו רואה במצוות דבר מחייב. עם זאת, הוא אוהב מצוות מסוימות

ועושה אותן בדרך שלו. למשל לדעתו הרעיון שבבסיס יום כיפור – כלומר, לבקש סליחה מאדם שהוא פגע בו – הוא רעיון

יפה. כמו כן, משום שהוא מרגיש שהוא "מכור" לטלפון, הוא החליט שבכל יום שלישי הוא מכבה אותו ליום שלם, ממש כמו

שעושים ביום שבת, על פי הציווי הדתי.

נסחו תגובה אפשרית לעומר, המבוססת על דברי הרמב"ם בפרק הרביעי. (11 נקודות)

6. על ההבדל בין המעולה לכובש את יצרו (הפרק השישי)

- א. הציגו את המחלוקת לכאורה בין עמדת הפילוסופים ובין עמדת חז"ל בנוגע לשאלה מי טוב יותר – המעולה או הכובש את יצרו. (11 נקודות)
- ב. בחברה אנושית מדומיינת פיתחו תרופה שמבטלת בבני אדם תכונות קיצוניות, מגרעות אופי ויצרים שליליים.
- (1) על פי עמדת הפילוסופים אן עמדת חז"ל שכתבתם בתשובתכם הקודמת, הסבירו אם אדם שפועל בהשפעת תרופה זו הוא אדם "מעולה".
- (2) לדעתכם, האם תרופה כזו עשויה להיות טובה לאנושות? נמקו את תשובתכם. (11 נקודות)

7. בחירה חופשית (הפרק השמיני)

- א. יש הטוענים שתכונות האדם הן מולדות, ויש הטוענים שתכונות האדם הן נרכשות. הסבירו ונמקו את עמדתו של הרמב"ם בעניין זה. (11 נקודות)
- ב. בפרק הראשון הרמב"ם טוען שנפש האדם היא אחת, ובפרק השמיני הוא מבקר את תורת האסטרולוגיה (חוכמת הכוכבים). הסבירו דעות אלה של הרמב"ם, וכיצד הרעיונות של אחריות אישית ובחירה חופשית באים לידי ביטוי בדעות אלה. (11 נקודות)

סוף חלק א

חלק ב: "את שאהבה נפשי" – אהבה וזוגיות במחשבת ישראל

פרק ראשון (34 נקודות)

ענו על אחת מן השאלות 8–9.

בשאלה שבחרתם ענו על שלושה מן הסעיפים א–ד (לכל סעיף – $11\frac{1}{3}$ נקודות; סך הכול – 34 נקודות).

8. בין משפחה לתורה

עיינו בקטעי המקור שלפניכם, וענו על סעיפי השאלה שאחריהם.

קטע א תנו רבנן: ללמוד תורה ולישא אישה?

ילמד תורה ואחר כך יישא אישה.

ואם אי אפשר לו בלא אישה – יישא אישה ואחר כך ילמד תורה.

אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה – נושא אישה ואחר כך ילמד תורה.

רבי יוחנן אמר: ריחיים בצווארו [עול פרנסה], ויעסוק בתורה!?

(מעובד על פי: תלמוד בבלי, מסכת קידושין, דף כט ע"ב)

קטע ב בן עזאי אומר:

כל מי שאינו עוסק בפרייה ורבייה

הרי זה שופך דמים, ומבטל את הדמות,

שנאמר (בראשית ט' 6–7):

"כי בצלם אלהים עשה את האדם", וכתוב: "ואתם פרו ורבו" וכו'.

אמר לו ר' אלעזר בן עזריה: נאין דברים כשהם יוצאין מפי עושיהן.

יש נאה דורש, ואין נאה מקיים;

נאה מקיים, ואין נאה דורש.

בן עזאי – נאה דורש ואין נאה מקיים.

אמר לו [בן עזאי]:

מה אעשה?! חשקה נפשי בתורה,

ויתקיים העולם באחרים.

(תוספתא, מסכת יבמות, פרק ח, הלכה ה')

קטע ג

בעיר אלג'יר בימי הגאון מורנו הרב רבי עייש הייתה בתולה אחת [...] ויקבול עליה אביה לפני הגאון הנ"ל, וישלח

אחריה וידבר על ליבה דברים טובים, ולא אבתה לשמוע לו, [זאת] מקל וחומר מבן עזאי, שהוא איש, ומצווה על פרייה

ורבייה, ועם כל זה אמר: "ומה אעשה ונפשי חשקה בתורה", וכל שכן היא [אישה] שאינה מצווה בפרייה ורבייה.

ויאמר לה הרב: הלא גם בתלמוד תורה אינה מצווה, ואין לה שכר. ותשחק, ותאמר לו כי נעלמו ממנו לשעה דברי

הרמב"ם ז"ל, שגם האישה יש לה שכר לימוד, ואומנם יהי רצון שיתקיימו דבריו שאמר שלא יהיה לה שום שכר,

לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, כי אינה עוסקת בתורה לציפוי שכר, [אלא] רק לשם אהבתה של תורה.

(בתוך: הרב יוסף משאש, נחלת אבות, פעמים 82)

(שימו לב: סעיפי השאלה בעמוד הבא.)

ענו על שלושה מן הסעיפים א-ד.

- א. הציגו את המחלוקת שבקטע א, והסבירו את הנימוק של כל אחד מן הצדדים לעמדתו.
- ב. (1) על פי קטע ב, הסבירו ונמקו את עמדתו של בן עזאי, והציגו את הביקורת של ר' אלעזר בן עזריה כלפיו.
(2) מה הם שני הנימוקים שמביא בן עזאי להתנהגותו?
- ג. (1) בקטע ג הבתולה מאלג'יר ראתה בבן עזאי דמות לחיקוי, ונימקה את התנהגותה באמצעות "קל וחומר".
הסבירו נימוק זה.
(2) הציגו שתי תכונות אופי של הבתולה מאלג'יר שאפשר ללמוד מן הסיפור, לדעתכם. בססו את תשובתכם על קטע ג.
- ד. לפניכם קטע מכתבה על עולם העבודה של נשים חרדיות. קראו אותו וענו על השאלות שאחריו.
"נשים חרדיות שהשתלבו בשוק ההייטק הישראלי מציגות בקהילות שלהן נורמה חדשה של פרנסה. טובי [המרואיינת] מסבירה שבחברה החרדית נהוג שההורים מקבלים עליהם את רוב הנטל הכלכלי של הילדים גם אחרי החתונה, והיא שמחה שאצלה זה יהיה אחרת.
השכר של עובדות ההייטק החרדיות הופך אותן למבוקשות יותר לשידוך. "המשכורת הגבוהה גורמת לי להיות הרבה יותר מבוקשת בשידוכים", קובעת אפרת. "מקובל אצלנו שהאישה עובדת בשעה שהגבר מעמיק בלימוד בישיבה, ויש כאלה שרוצים אישה בהייטק כי יש לה הכנסה גבוהה והם יכולים ללמוד בראש שקט. אני עצמי, אם הם רוצים אותי כי הם רוצים את הכסף שלי - מזה אני נזהרת. אבל אם הם רוצים את הכסף בשביל לימוד תורה - זה משהו אחר."
(מעובד על פי נ' שחר, "הקולגות שלי יודעים שאני לא חברה בקבוצת הוואטסאפ. אין דרמות ואף אחד לא שואל למה ומה ההיגיון", מאקו, 3 במאי 2022)
- (1) ציינו שני מאפיינים ייחודיים של הנשים המתוארות בכתבה.
(2) לדעתכם, כיצד היה מגיב ר' יוחנן על התופעה המתוארת בכתבה, וכיצד הייתה מגיבה הבתולה מאלג'יר על תופעה זו.
נמקו את תשובתכם.

9. אהבת האל ויראת האל על פי הרמב"ם

עיינו בקטעי המקור שלפניכם, וענו על סעיפי השאלה שאחריהם.

קטע א האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו שנאמר (דברים ו' 5) "ואהבת את ה' אלהיך", ונאמר (דברים ו' 13) "את ה' אלהיך תירא".

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאד ומתאווה תאוה גדולה לידע השם הגדול. כמו שאמר דוד (תהלים מ"ב 3): "צמאה נפשי לאלהים לאל חי". וכשמחשב בדברים האלו עצמם, מיד הוא נרתע לאחוריו וירא ויפחד ויודע שהוא ברירה קטנה שפלה, אפלה, עומד בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד (תהלים ח' 5-4): "כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך... מה אנוש כי תזכרנו". ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהב את השם. כמו שאמרו חכמים בענין אהבה: "שמתוך כך אתה מפיר את מי שאמר והיה העולם".

(רמב"ם, משנה תורה, הלכות יסודי התורה, פרק ב, הלכות א-ב)

קטע ב ועל פי הדעה שהיה האהבה: אם מעט - מעט, ואם הרבה - הרבה. לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשפיל בחכמות ותבונות המודיעות לו את קונו כפי כח שיש באדם להבין ולהשיג.

(שם, הלכות תשובה, פרק י, הלכה ו)

קטע ג "ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך" (דברים ו' 5).

"ואהבת" - איזה פרדוקס טמון כאן: וכי ניתן לצוות על אהבה? וכי אין אהבה גורל והיתקפות.

(פרנץ רוזנצווייג, כוכב הגאולה, עמ' 208)

ענו על שלושה מן הסעיפים א-ד

א. על פי קטע א, כיצד אפשר להגיע ל"אהבת האל" ול"יראת האל", ומה הקשר ביניהן?

ב. (1) "על פי הדעה שהיה האהבה אם מעט - מעט, ואם הרבה - הרבה" (קטע ב).

הסבירו את הטענה של הרמב"ם בציטוט שלפניכם.

(2) לדעתכם, האם הבנת דבר מסייעת לאדם לאהוב אותו? נמקו את תשובתכם והביאו דוגמה.

ג. (1) הסבירו את שאלתו של פרנץ רוזנצווייג בקטע ג.

(2) כיצד דברי הרמב"ם המובאים בקטע א עונים על השאלה שרוזנצווייג מציג בקטע ג? נמקו את תשובתכם.

ד. הסופר דרור בורשטיין ביקר בתערוכת צילומי חלל וכוכבים שצילמו בני נוער חובבי אסטרונומיה. לאחר הביקור בתערוכה הוא כתב בעיתון "הארץ" את הדברים האלה:

"צילומי הנערים והנערות האלה מזכירים לי את עצמי, עם טלסקופ קטן, בלי כל יכולת לצלם צילומים כאלה, לפני ארבעים שנה. אז, אם הבחנתי בטבעות שבתאי או בירחי צדק הגדולים, חשתי בר מזל. אני חושב על הצלמים הצעירים האלה [...] הם יודעים שהמציאות לא 'עולה על כל דמיון', כמאמר הקלישאה, אלא המציאות היא-היא הדמיון, ואין זה משנה מי המדמיון או היוצר של כל זה (של היקום), או באיזה שם אפשר לכנותו".

[על אחד הצלמים בתערוכה הוא כותב]: "הצלם הוא ילד בן שמונה, שבחדרו ודאי תלוי תצלום של 'ערפילית המדוזה' [ענן קוסמי, שריד של כוכב שהתפוצץ] שהוא צילם, המרוחקת מאיתנו 5,000 שנות אור [...]. לא על העבר אני חושב, אלא על עתידו של הילד הזה [...], תנו טלסקופ לכל ילד, תנו להם לראות מה יש".

(מעובד על פי "הביקור בתערוכה הזאת מעורר שילוב מיוחד של עצבות ואושר", הארץ, 26 באוקטובר 2022)

(1) ציינו נקודות דמיון אחת והבדל אחד בין דברי בורשטיין ובין דברי הרמב"ם המובאים בקטע א ובקטע ב.

(2) לדעתכם, האם יש חשיבות לרגש הפליאה בחיי האדם? נמקו והדגימו את תשובתכם.

פרק שני (66 נקודות)

ענו על שלוש מן השאלות 10–14 (לכל שאלה – 22 נקודות).

10. אהבה אפלטונית

- א. על פי אפלטון, תהליך התקדמות האדם אל שיאה של האהבה נעשה בשלבים. תארו את התהליך באופן כללי, והסבירו שלושה מן השלבים בתהליך זה. (11 נקודות)
- ב. ציינו נקודת דמיון אחת או הבדל אחד בין השלבים שאפלטון מתאר בנוגע לאהבה ובין סולם הצרכים של אברהם מאסלו. (11 נקודות)

11. הזוגיות הראשונה

- א. כתבו שלושה הבדלים מרכזיים בין תיאור בריאת אדם וחווה ב**בראשית** פרק א' ובין התיאור בפרק ב'. (11 נקודות)
- ב. הסבירו כיצד הרב סולובייצ'יק מיישב את הסתירה בין שני תיאורי הבריאה. בתשובתכם התייחסו להבחנה בין הזוגיות של "איש ההדר" ובין הזוגיות של "איש האמונה". (11 נקודות)

12. שיר השירים

- א. הכללת מגילת "שיר השירים" בתנ"ך שנויה במחלוקת בספרות חז"ל.
(1) על פי מה שלמדתם, נמקו את הטענה שאין לכלול את "שיר השירים" בתנ"ך.
(2) הסבירו שני טיעונים מדוע החליטו לבסוף לכלול את "שיר השירים" בתנ"ך. (11 נקודות)
- ב. "ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דִּדִּיךְ מִיין" (שיר השירים א' 2).
על פי ספר הזהר, מה מבטאת הנשיקה בפסוק? מהו הקשר בין המעשה הפיזי של הנשיקה ובין המשמעות הנסתרת שלה? (11 נקודות)

13. מיניות האדם – ראוי או מגונה

- א. הציגו את עיקרי הוויכוח בין פילו לבין סופיה (בספרו של יהודה אברבנאל) בנוגע לקשר בין מיניות לאהבה. (11 נקודות)
- ב. זיגמונד פרויד כותב: "בזכות פרישותו יכול המלומד הצעיר לזכות בכוחות חופשיים המופנים ללימודיו, ואילו אצל האומן החוויה המינית תעורר כנראה במידה רבה את הישגו האומנותי".
(המוסר המיני ה"תרבותי" והעצבנות המודרנית, 1908)
- (1) על פי פרויד, הסבירו מהי **סובלימציה**, וכיצד היא באה לידי ביטוי בתפיסתו את מיניות האדם כפי שהיא מוצגת בציטוט.
(2) למי מן השניים, פילו או סופיה, תפיסתו של פרויד קרובה יותר? נמקו את תשובתכם. (11 נקודות)

14. אהבה ונתינה על פי הרב דסלר

- א. הרב דסלר טוען: "אבל הקשר הטוב בין איש ואשתו יהיה כאשר שניהם יגיעו למעלת הנתינה, אז אהבתם לא תיפסק".
(מכתב מאליהו א, עמ' 39)
- על פי הרב דסלר, מה קודם למה – אהבה או נתינה? נמקו את עמדתו. (11 נקודות)
- ב. הרב דסלר מותח ביקורת על אנשים שנמנעים מזוגיות ומהבאת ילדים לעולם.
(1) על פי הרב דסלר, הסבירו ונמקו את הביקורת שלו.
(2) מה דעתכם על עמדתו של הרב דסלר בעניין זה? נמקו את תשובתכם. (11 נקודות)

סוף חלק ב

חלק ג: "הטוב והרע בהגות יהודית"

פרק ראשון (34 נקודות)

ענו על אחת מן השאלות 15–16.

בשאלה שבחרתם ענו על שלושה מן הסעיפים א–ד (לכל סעיף – $11\frac{1}{3}$ נקודות; סך הכול – 34 נקודות).

15. דטרמיניזם ובחירה חופשית

עיינו בקטעי המקור שלפניכם, וענו על סעיפי השאלה שאחריהם.

קטע א אבל הבה נרד אל הנבראות, שכולם נכרעים [מוכרחים] להיות נמצאים ולפעול באופן מסוים ומוגדר. כדי להבין עניין זה בבחירות, נסתכל בדבר פשוט ביותר. אכן, דרך משל, מקבלת מסיבה חיצונית, הדוחפת אותה, כמות מסוימת של תנועה, שמכוחה היא תוסיף לנוע בהכרח גם אחר כך [...] ועכשיו, שער נא בנפשך שהאבן חושבת בשעה שהיא ממשיכה לנוע [...] מאמינה, בלא ספק, שהיא בת־חורין גמורה ושהיא מתמידה בתנועתה רק משום שהיא רוצה בכך ולא משום סיבה אחרת. והוא הדין באותה החירות של בני האדם, שהכול מתפארים בקניינה, ובאמת כל כולה אינה אלא בכך, שבני אדם יודעים את שאיפתם אבל אינם מכירים את הסיבות שמכוחן הם נכרעים [מופעלים]. כך מאמין התינוק שהוא מתאוה בהירות לחלב, הנער מאמין שהוא בן־חורין כשהוא שואף נקם בשעת כעסו, והפחדן – כשהוא רוצה לברוח. גם השיפור מאמין שמתוך ההכרעה החופשית של דעתו הוא משמיע כל אותם הדברים, שאחרי כן, בשעת התפכחותו, נוח לו אילו לא השמיעם.

(ברוך שפינוזה, איגרות, איגרת 58)

קטע ב ככל שהנפש מבינה את כל הדברים כהכרחיים, כך עוצמתה [של הנפש] לגבי הרגשות גדולה יותר [...] היא פחות סבילה [חלשה ומושפעת פחות] ביחס אליהן [לתגובות הרגשיות]. זאת מלמד גם הניסיון. אנו רואים כי אדם, שהתעצב בגלל אובדנו של נכס כלשהו, מתפייס [מקבל את האובדן] ברגע שהוא מגלה שלא הייתה שום דרך לשמור על הנכס הזה.

(ברוך שפינוזה, אתיקה)

קטע ג מכיוון שזה מתחייב באשר למציאות האדם כלומר שיעשה בבחירתו מעשי טוב ורע כאשר חפץ [רוצה] [...] הוא חייב להרגיל את עצמו לעשות מעשים טובים כדי שיזכה למעלות, ולהימנע ממעשים רעים כדי שתסורנה המגרעות [...] ואל יאמר: "הגיעני מצב שאיני יכול לשנותו", שהרי כל מצב ניתן לשינוי מטוב לרע ומרע לטוב כשהוא בוחר בזה.

(רמב"ם, שמונה פרקים, פרק ח)

ענו על שלושה מן הסעיפים א–ד.

א. הסבירו מהו "דטרמיניזם" על פי שפינוזה (**קטע א**), וכיצד "משל האבן" ממחיש את דעתו בנוגע לדטרמיניזם ולבחירה חופשית של האדם.

ב. הסבירו שלוש מתוך ארבע הדוגמאות ששפינוזה מביא ב**קטע א**, ופרטו בנוגע לכל אחת מהן כיצד היא ממחישה את עמדתו הפילוסופית בעניין הבחירה החופשית.

ג. (1) ב**קטעים ב ו ג**, שפינוזה והרמב"ם מציעים דרכי התמודדות עם קשיי החיים.

על פי קטעים אלה, הסבירו את דרך ההתמודדות שכל אחד מהם מציע.

(2) כתבו ביקורת על אחת מן הדרכים. נמקו את דעתכם.

ד. לפניכם סיפור חייו של הכדורגלן לאו מסי. ליונל "ליאו" מְסִי, כדורגלן מצטיין, זכה באלופות רבות, ובעת האחרונה, בתפקיד קפטן נבחרת ארגנטינה, הוביל את קבוצתו לזכייה בגביע העולם בכדורגל, במשחקים שנערכו בקטאר בשנת 2022. מסי נולד בשנת 1987 בארגנטינה, בן שלישי מארבעה, למשפחת מהגרים מן המעמד הבינוני-הנמוך. אחיו הגדולים לימדו אותו כדורגל כשהיה בן חמש. סבתו הבחינה בכישרונו המיוחד למשחק כבר כשהיה צעיר, ועודדה אותו להצטרף למועדון כדורגל מקומי. כינו אותו "הפרעוש" כי היה נמוך קומה וזריז רגליים. הוא אובחן חולה במחסור בהורמון הגדילה. מאחר שקבוצת הנוער ששיחק בה הפסיקה לשלם עבור הטיפולים הרפואיים, ומשפחתו לא יכלה לעמוד בתשלומים, כשהיה בן 12 הוא עבר לבדו לברצלונה שבספרד. מנהלי הקבוצה הספרדית - שהבחינו בכישרונו יוצא הדופן - התחייבו לשלם עבור הטיפולים הרפואיים היקרים שנזקק להם. מסי התגעגע מאוד למשפחתו, ונהיה מופנם ושקט. לאחר אימונים מפרכים, ובשל המוטיבציה הגבוהה שלו הוא הגיע להישגים מרשימים ונהפך לאחד מגדולי הכדורגלנים בכל הזמנים, רבים אף מגדירים אותו השחקן הטוב בהיסטוריה. את סיפור חייו של מסי אפשר להסביר על פי הגישה של הבחירה החופשית וגם על פי הגישה הדטרמיניסטית. הסבירו את סיפור חייו על פי כל אחת מן הגישות.

16. שמחה ועצבות בחסידות

עיינו בקטעי המקור שלפניכם, וענו על סעיפי השאלה שאחריהם.

קטע א צוואת הריב"ש

לפעמים מטעה יצר הרע לאדם, ואומר לו שעבר עבירה גדולה אף על פי שאינו אלא חומרא בעלמא [רק החמרת יתר במצווה מסוימת], או שאינה עבירה כלל, וכוונתו [של יצר הרע] שיהא האדם בעצבות מכוח זה, ויבוטל בעצבותו מעבודת הבורא יתברך. [...] ואפילו אם נכשל בעבירה חס ושלום, לא ירבה בעצבות [...] ויחזור לשמוח בהבורא יתברך, כיוון שהוא מתחרט בחרטה גמורה, ובדעתו שלא ישוב לכסילותו [טיפשותו] בשום פעם.

(צוואת הריב"ש ונהגות ישרות, סעיפים מ"ד, מ"ו)

קטע ב רבי נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן

מצווה גדולה להיות בשמחה תמיד, ולהתגבר להרחיק העצבות והמרה השחורה בכל כוחו. וכל החולאת [החולאים], כולם באין רק מקלקול השמחה [...]. והכלל, שצריך להתגבר מאוד בכל הכוחות להיות אך שמח תמיד. כי טבע האדם - למשוך עצמו למרה שחורה ועצבות מחמת פגעי ומקרי הזמן, וכל אדם מלא ייסורים. על כן צריך להכריח את עצמו בכוח גדול להיות בשמחה תמיד, ולשמח את עצמו בכל אשר יוכל, ואפילו במילי דשטותא [בדברים שטותיים]. אף שגם לב נשבר הוא טוב מאוד, עם כל זה הוא רק באיזו שעה [בזמן מסוים] וראוי לקבוע לו איזה שעה ביום לשפך ליבו ולפרש שיחתו לפניו יתברך [...] אבל כל היום כולו צריך להיות בשמחה, כי מלב נשבר בקל [בדרגה קלה] יכולין לבוא למרה שחורה [דיכאון עמוק], יותר משיכולין להיכשל על ידי שמחה, חס ושלום, ולבוא לאיזה הוללות, חס ושלום. כי זה קרוב יותר לבוא מלב נשבר למרה שחורה. על כן צריך שיהיה בשמחה תמיד, רק בשעה מיוחדת יהיה לו לב נשבר.

(ספר תניינא, סעיף כד)

קטע ג רבי נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן

לבל ייפול האדם בדעתו [יהיה עצוב] מחמת ריבוי הפגמים והקלקולים שקלקל על ידי מעשיו [...] אם אתה מאמין שיכולין לקלקל - תאמין שיכולין לתקן!

(שם, סעיף קיב)

ענו על שלושה מן הסעיפים א-ד.

- א. (1) על פי קטע א, הסבירו כיצד יצר הרע מטעה את האדם, ומהי מטרתו בכך.
- (2) על פי קטע א, הסבירו מדוע האדם יכול להיות שמח בעבודת האל אף על פי שעבר עבירה.
- ב. על פי קטע ב, הסבירו מהו המקום הראוי של השמחה, ומהו המקום הראוי של העצבות בחיי האדם.
- ג. הרב סולובייצ'יק טוען שהיהדות הבחינה תמיד בין קיום גורלי לקיום ייעודי.
 - (1) הסבירו את ההבחנה של הרב סולובייצ'יק, וכיצד היא באה לידי ביטוי בהתמודדות עם סבל.
 - (2) כתבו נקודת דמיון אחת בין דברי רבי נחמן בקטע ג ובין תפיסת "הקיום הייעודי" של הרב סולובייצ'יק.
- ד. לטענתה של ד"ר לירז מרגלית, חוקרת התנהגות, המסרים "חיוך אינו עולה כסף" או "תחשוב חיובי" הם מסוכנים, כי בעקבותיהם תחושות של עצב נתפסות דבר לא רגיל ולא רצוי. תפיסות כאלה עלולות לגרום לנו לעשות כל מה שנדרש כדי להציג הצגה מזויפת של שמחה. העצב הוא כלי פסיכולוגי חשוב, אך אין הכוונה שננסה להיות עצובים, אלא שלא ננסה להימנע בכוח מלהיות עצובים. עצב כמו כל שאר הרגשות הוא מצב זמני. כדאי לנצל תחושה זו כדי לעבד את מה שקרה לנו וללמוד מכך.

(מעובד על פי ל' מרגלית, "מי קבע שמוכרחים להיות שמח? היו עצובים" Ynet, 3 באפריל 2019)

- (1) הסבירו נקודת דמיון אחת אך הבדל אחד בין דברי רבי נחמן מברסלב בקטע ב ובין טענתה של ד"ר לירז מרגלית.
- (2) לדעתכם, האם יש ערך לעצבות בחיי האדם? נמקו את תשובתכם.

פרק שני (66 נקודות)

ענו על שלוש מן השאלות 17 – 21 (לכל שאלה – 22 נקודות).

17. תורת הגמול המקראית

- א. (1) "[מתוך] האידאה הדתית החדשה, של רעיון האל האחד, שרצונו הוא מקור כל יש, עלתה [...] גם שאלת מקור הרע העולמי"
- (יחזקאל קויפמן, "תולדות האמונה הישראלית", עמ' 405)
- על פי יחזקאל קויפמן, הסבירו מדוע דווקא האמונה באל אחד מעצימה את בעיית הרוע בעולם.
- (2) הסבירו כיצד תורת הגמול המקראית מתמודדת עם בעיית הרוע בעולם.
- (11 נקודות)
- ב. (1) לדעתכם, האם סיפור איוב מדגים את תורת הגמול המקראית? נמקו את תשובתכם.
- (2) לדעתכם, האם תורת הגמול מעניקה נחמה למאמינים בה? נמקו את תשובתכם.
- (11 נקודות)

18. חז"ל: הטוב והרע והעולם הבא

- תניא: ר' יעקב אומר: [...] הרי שאמר לו אביו: "עלה לבירה [עץ] והבא לי גוזלות". ועלה [הבן] ושילח את האם ולקח את הבנים, ובחזרתו נפל ומת. היכן אריכות ימיו של זה והיכן טובתו של זה? אלא: "למען יאריכון ימיו" - בעולם שכולו ארוך, "ולמען ייטב לך" - לעולם שכולו טוב."
- (תלמוד בבלי, מסכת חולין, דף קמב ע"א)
- א. על פי רבי יעקב, יש שתי מצוות מן התורה שמובטח עליהן גמול של אריכות ימים.
- ציינו את שתי המצוות, ותארו כיצד הסיפור שסיפר רבי יעקב סותר את תורת הגמול המקראית. (11 נקודות)
- ב. (1) הסבירו כיצד רבי יעקב מנסה לפתור את הסתירה באמצעות פרשנותו.
- (2) לדעתכם, האם הפתרון של רבי יעקב מקל על האדם את חויית הסבל? נמקו את תשובתכם.
- (11 נקודות)

19. תפיסת הרע של הרמב"ם

- א. "כל רע הפוגע בבן אדם הוא מאֲחָד משלושה מינים [סוגים]". (רמב"ם, מורה נבוכים, חלק ג, פרק י"ב)
- הסבירו את שלושת סוגי הרע לפי הרמב"ם. איזה מהם הוא המצוי ביותר, ומדוע? (11 נקודות)
- ב. על פי הרמב"ם, יש קשר בין בורות (חוסר השכלה) ובין שניים מסוגי הרע.
- הסבירו טענה זו ובססו אותה בעזרת דוגמה משלכם. (11 נקודות)

20. ספר הזוהר – ארבעה נכנסו לפרדס

- "ארבעה נכנסו לפרדס וכולם נבררו [נכנסו באופן שונה] למקום הזה, לאלו [לפי] ארבעה יסודות". (ספר הזוהר, פרשת פקודי)
- א. (1) הסבירו מהו "הפרדס", וכיצד הגיב כל אחד מן החכמים כשנכנס לפרדס.
- (2) בחרו בשניים מן החכמים והסבירו על פי ספר הזוהר מדוע הם הגיבו כך.
- (11 נקודות)
- ב. חוקר הקבלה ישעיה תשבי טוען שבספר הזוהר יש מאפיינים גנוסטיים.
- ציינו איזה מאפיין גנוסטי יש בפירוש של ספר הזוהר לסיפור "ארבעה נכנסו לפרדס". (11 נקודות)

21. אמונה לאחר השואה

הרב טייטלבוים ("הרבי מסאטמָר", מייסד חסידות סאטמָר) מבסס את טיעונו בנוגע לסיבות לשואה על המדרש התלמודי הזה: שלוש השְבוּעוֹת [...] אחת שלא יעלו ישראל בחומה, ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם, ואחת שהשביע הקב"ה את האומות שלא ישתעבדו בהם בישראל יותר מדי.

(תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף קיא ע"א)

א. הסבירו את דברי התלמוד, וכיצד הרב טייטלבוים מבסס על דברים אלה את טענתו בנוגע לשואה.

(11 נקודות)

ב. בחרו בַּאֲחַד מן ההוגים שלמדתם עליהם (הרב טייכטל, הנס יונס, ישעיהו ליבוביץ), והסבירו כיצד עמדתו בנוגע לשואה סותרת את העמדה של הרב טייטלבוים. (11 נקודות)

בהצלחה!